

A legfontosabb tudások ma már nem lexikonokban vagy egy-egy szakma konkrét fogásainak elsajátításában találhatóak. Sokkal inkább a személyiségekben. Az egyéni boldoguláshoz szükséges tudás ma már a kommunikáció készségében, a változtatás képességében, az alkalmazkodni tudás állandó meglétében, a szilárd értékrenden nyugvó személyiségben található.

Az egyre gyorsabban változó világ kihívásainak csakis biztos kapaszkodók segítségével lehet megfelelni. A népfőiskolák legfontosabb feladatai közé tartozik, hogy e kapaszkodók kialakulásában segítséget nyújtsanak. Ilyenek lehetnek a családhoz és a nemzethez tartozás alapértékei. Kialakításuk élményszerűen szükséges, oly módon, hogy azok túllépjenek a pátoszos politikai jelszavak szintjén.

Mint minden társadalmi cselekvés, így a népfőiskolai tevékenység is hordoz magában olyan buktatókat, amelyek a mindennapok szintjén jelennek meg az abban résztvevők számára. Az autoriter haszonelvű politikai kultúra magában hordozza annak lehetőségét, hogy a hatékonyság érdekében olyan erkölcsi döntéseket kell hozni, amely ellentétes a népfőiskolai cselekvés alapelveivel. Alapvető erkölcsi kérdés tehát, hogy milyen szinten és meddig kollaborálunk az aktuális politikai rendszerrel. Főleg abban az esetben, ha annak elvei ellentmondanak a népfőiskolák alapelveinek. A társadalmi igények változása, a kommercializálódása felveti azt a dilemmát, hogy mennyiben kell azoknak megfelelni. Mennyiben kell ragaszkodni a minőség és az érték alapvető elvi követelményeihez?

Az új generációk elérésének alapvető dilemmája az, hogy a kialakult társadalmi kommunikáció egészen új közlési struktúrákat igényel. Ezek sok esetben a hagyományos módszertannal nem írhatók le. Az értékelvű társadalmi megközelítés mennyiben marad meg az eredeti tartalomnál akkor, ha megpróbáljuk átfordítani azokat az új kommunikációs struktúra nyelvezetére? Ugyanazok maradnak-e az értékek, ha azokat ebbe az új közegbe helyezzük be? Alapvető dilemma tehát, hogy a több mint másfélszáz éves népfőiskolai gondolat és azok legfontosabb tartalmi mennyiben értelmezhetőek és milyen struktúrában fogalmazhatók újra az egyre gyorsabban változó világ körülményei között?

E kérdések azonban nem csupán egy népfőiskolai cselekvésben gondolkodó, azért felelősséget érző értelmiségi töprengései lehetnek. Úgy tűnik, minden olyan gondolkodó számára felvethető dilemmák ezek, akik kultúrában, minőségben, társadalmi szolidaritásban és nemzetben gondolkodnak a 21. század elején, itt, Magyarországon.

BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor

Színházművészek és filmművészek pártkongresszusi felszólalásai (1946–1988)

I. Bevezetés

A 20. század második felében Magyarországon az 1945–48-ben Magyar Kommunista Párt (MKP), 1948–56-ban Magyar Dolgozók Pártja (MDP), 1956–89-ben Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) néven működő állampárt, illetve annak vezetői gyakorolták a kizárólagos hatalmat. A jelen forrásközleményben a politikai iránymutatás és propaganda szempontból legfontosabb pártrendezvényeken, a kongresszusokon és országos konferenciákon elhangzott színházi és filmes tárgyú hozzászólásokat vesszük szemügyre, azzal a céllal, hogy adalékokkal szolgáljunk a művészetpolitika működési mechanizmusának bemutatásához.¹

A kongresszus a szovjet típusú kommunista pártoknál a legmagasabb szintű programalkotó, szervezeti szabályozó és tisztújító fórum volt. Általában 3–5 évenként hívták össze, a ciklusok tágulása a politikai rendszer konszolidáltságának fokát, a rendszer (vélt) stabilitását jelezte. A kongresszusok számozása kifejezte a Kádár-rendszer kontinuitást hirdető felfogását, amennyiben 1959-ben az MSZMP e néven tartott első kongresszusát VII. sorszámmal látták el, jogutódként vállalva a KMP/MKP három és az MDP további három hasonló tanácskozását.

Kritikus történelmi periódusokban két kongresszus között országos pártértekezletnek volt helye, amely formálisan nem a kongresszusi határozatok szintjén, de ténylegesen ugyanolyan joghatással dönthetett a szükséges szervezeti és személyi változásokról. A magyar párt történetében három ilyen konferenciáról beszélhetünk: az MKP 1945. májusi, valamint az MSZMP 1957. júniusi és 1988. májusi országos értekezleteiről. Ha a dátumokra tekintünk, a rendkívüli körülményeket aligha kell magyarázni.

A továbbiakban az egyszerűség kedvéért mindkét fórumra a 'kongresszus' kifejezést használom. A tanácskozások adatait hely hiányában nem sorolom fel, erről rendelkezésre állnak összefoglaló művek és nyomtatásban megjelent kongresszusi jegyzőkönyvek.²

A kongresszusokon szavazati jogú és tanácskozási jogú küldöttek vettek részt. Az előbbieket a megyék, a fővárosi kerületek és a kiemelt (megyei jogú, illetve nagyüzemi) pártszervezetek tagjai választották, az utóbbiakat a legfelső pártvezetés hívta meg állami tisztségük, közéleti befolyásuk miatt, vagy egyszerűen politikai propaganda céljából. A szavazati jogú kongresszusi küldöttek létszáma 1946–54-ig 386–796 fő, 1959–85-ig 554–935 fő között mozgott. Külön kategóriát képeztek a külföldi kommunista pártok képviselői, első helyen mindig a Szovjetunió Kommunista Pártjával. A kongresszus aktuális fontosságától függően a delegációk élén a testvérpártok legfelső vagy alacsonyabb szintű vezetői álltak. Országos értekezletre külföldieket nem hívtak meg.

A kongresszusok jelentősége a politikai retorika szempontjából meghatározó jelentőségű volt. A szovjet típusú pártállamok hatalmi eszköztárában a funkcionáriusok megnyilatkozásai eszmei útmutatást jelentettek, pontosan jelezve az aktuális és mérvadó politikai irányt. Az elhangzottak hivatalos álláspontot tükröztek, amelynek képviselete – az ún. demokratikus centralizmus szabályai szerint – a kisebbségi véleményt megfogalmazók számára is kötelező volt. A társadalom szovjetizálásának lényegi építőeleme volt az új politikai nyelvezet bevezetése és elsajátítása, amelynek eredményeként a korábban a közbeszédben csupán magánvéleménynek vagy frázisnak tűnő mondatok a közlő személyétől függően, ügödöntő súlyt kaptak, viszonyítási ponttá váltak. Ily módon a politikai retorika fontos szerepet töltött be az ideológiai irányításban.³

A szónoklatban a politikai beszéden belül megkülönbözteti az összefoglaló (retrospektív) és az előremutató (aktivizáló) beszédet. Az előbbi lezár egy korszakot, az utóbbi kijelöli a megteendő utat.⁴ A kongresszusi felszólalások koreográfiája ugyanezeket az irányokat követte. A beszédek tartalma részben iránymutatásban, bejelentésben, előkészítésben, részben megerősítésben és magyarázatban öltött testet. Az egyes napirendi pontok előadóit meghatározott terv szerint követték a hozzászólások. A személyekről és a sorrendről előzetesen, a Titkárság javaslata alapján, a Politikai Bizottság döntött.⁵ Szót kaptak a párt felső vezetői, a külföldi delegátusok, a területi pártszervek vezetői, a különböző szakmák és foglalkozások művelői, idősek és fiatalok, nők és férfiak, munkás- és parasztszármazásúak – köztük az „egyszerű” párttagság –, értelmiségiek, s néhány pártonkívüli meghívott. A referátumok számának a kongresszus hossza (napok), s azon belül a tárgyalási időkeret szabott határt. Az időkorlátok miatt vezették be az írásban benyújtott hozzászólást, bár voltak olyan résztvevők, akik eleve megelégedtek e nyilvános szereplést mellőző formulával.

Művészek valamennyi kongresszuson jelen voltak. Az összkép vegyes: írók, költők, színészek, zenészek, festők, szobrászok – szinte minden művészeti ág. De nem minden alkalommal kapott szót valamennyi műfaj. A színház-, illetve filmművészetek tekintve 1946–1988 között mindössze öt személy szólalhatott fel, összesen tíz alkalommal. Ebből ötször Major Tamás, kétszer Keres Emil, s egyszer-egyszer Kovács András, Székely Gábor és Tóth Sándor. Nem volt színházi vagy filmes felszólaló az 1945, 1948, 1954. és 1985. évi tanácskozásokon. A két kongresszus között a pártot vezető Központi Bizottság tagjai közé az MDP/MSZMP fennállása alatt három színházművészt választottak be (a mandátum mindig a következő kongresszusig tartott): 1957-ben, 1959-ben és 1962-ben Major Tamást, 1966-ban és 1970-ben Keres Emilt, 1988-ban Szilágyi Tibort. 1980-ban lett KB-tag Dobozy Imre író, aki számos filmforgatókönyvet és drámát írt.

A továbbiakban sorra vesszük a kongresszusokon felszólaló színház- és filmművészek legfontosabb életrajzi adatait, majd elemezzük hozzászólásaik tartalmát, összevetve az éppen aktuális társadalmi-közéleti környezettel és kultúrpolitikai gyakorlattal. A felszólalások teljes terjedelmükben, jegyzetekkel kiegészítve ezt követően, a II. részben olvashatók.

*

Major Tamás (1910–1986) színész, rendező. 1930-ban végzett a Színiakadémián. 1931-től a Nemzeti Színház színésze. Részt vett az illegális kommunista mozgalomban, fellépett baloldali szellemiségű színházi előadásokon. 1945 után a magyar színházművészet és színházpolitika meghatározó alakja. 1945–62-ben a Nemzeti Színház igazgatója, majd 1978-ig főrendezője. 1982-től a Katona József Színház alapító tagja. Sokat filmezett. 1947-től oktatott a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. Kétszeres Kossuth-díjas Kiváló Művész. Közéleti személyiség volt, 1957–66-ban az MSZMP Központi Bizottsága tagja, 1949–53 és 1958–71-ben országgyűlési képviselő.⁶

Major öt alkalommal lépett a pulpitusra: az MKP III. (1946) és az MDP II. (1951) kongresszusán, az MSZMP országos értekezletén (1957), valamint VII. (1959) és VIII. (1962) kongresszusain. Az első szereplésekor 36, utolsó felszólalásakor 52 éves volt. Majdnem végig a Nemzeti Színház igazgatójaként volt jelen; 1962-ben már leváltása után, de főrendezői minőségben – s a felszólalása jelezte, hogy a felé irányuló politikai bizalom a pozícióváltás ellenére sem fogyott el. Frazéológiája mindig az éppen aktuális politikai vonalhoz igazodott, a korra jellemző jelszavakkal. Szinte kitapinthatók az egymás utáni történeti korszakok: népi demokrácia, sztálinizmus, restauráció, konszolidáció, desztalinizáció.

1946-ban a reakció elleni fellépést, a kultúrharc fontosságát, a kommunisták művészeti térfoglalását hirdeti. Nem zavarja, hogy a kulturális tárcát a koalíciós partner Nemzeti Párt párt irányítja.⁷ Major támadása a szabadművelődési rendszer ellen irányul,⁸ bár a kifejezést nem használja.

1951-ben beszédét Rákosi Mátyás nevével kezdi és fejezi be, s ez mindent elárul a hangnembről. Megjelenik a Csokonai – Petőfi – József Attila költészeti fejlődésvonal, s persze az általa vezetett Nemzeti Színház erőfeszítéseinek dicsérete. Az új kultúrpolitikának megnyert művészek mintapéldájának állítja a kongresszus elnökségében helyet foglaló Somlay Artúrt, aki – a politikai elnyomással való egyet nem értése miatt – még abban az évben öngyilkos lett.

1957-ben azonnal önkritikával kezd, de nem a Rákosi-korszakot, hanem az 1955-ben több mint félszáz író és művész (közte Major) által aláírt, demokráciát követelő memorandumot ítéli el, mint „pártszerűtlen” viselkedést. Ezt követi az ellenforradalom minősítése. Pozíciójának erősítésére a konferencián jelen levő Révai Józseffel vitatkozik, aki a megelőző évtizedben legfőbb mentora volt, s az egykori főideológust önkritikára szólítja föl.

1959-ben a konszolidáció nyugalmát sugallja, az építőmunka eredményeit dicséri. 1962-ben pedig őt is eléri a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusán, 1961-ben teret nyert desztalinizációs hullám: expressis verbis elítéli a személyi kultuszt, benne saját korábbi igazgatói tevékenységét.

Major minden fellépése színházi magánszám. Jól felépített mondandóját ennek megfelelően tagolja. Mindig idéz, 1959-ben és 1962-ben József Attilát szaval. Tudja: a költő Aczél György első számú példaképe.

Keres Emil (1925–2016) színész, előadóművész. 1950-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. 1950–51-ben a Honvéd Színház, 1951–54-ben a Nemzeti Színház, 1956–61-ben a Néphadsereg Színháza (1960-tól Vígyszínház) színésze. Igazgatóként 1954–56-ban a Szolnoki Szigligeti Színházat, 1961–73-ban a Thália (1964-ig Jókai) Színházat, 1973–85-ben a Radnóti Miklós Színpadot vezette. 1973–85-ben a Magyar Színházművészeti Szövetség előadóművész tagozatának elnöke. Sokat filmezett. Kossuth-díjas Kiváló Művész. Közéleti személyiség volt, 1966–75-ben az MSZMP Központi Bizottsága tagja.⁹

Keres két ízben szólalt fel, az MSZMP IX. (1966) és X. (1970) kongresszusain, először 41, másodjára 45 esztendőskorában. Stílusa, hangneme Majornál jóval visszafogottabb. 1966-ban a nyugodt fejlődésről beszél, a művészek körében nem jellemző párttagság kérdése foglalkoztatja, de nem mindenáron: hirdeti, hogy az alkotó hit munkával való megvallása ugyanolyan erőt képvisel. 1970-ben – az időközben hivatalos vonallá vált művészetpolitikai reformiránynak megfelelően¹⁰ – a meggyőzősen alapuló kultúrpolitikát méltatja és az adminisztratív intézkedésektől félti. A színházügy szempontjából ő szól először a falusi népművelés, a közönségszervezés fontosságáról – s a közművelődési párthatározat a következő kongresszusig meg is születik.¹¹ S végül hiányolja, hogy a Nemzeti Színház felépítéséről nem esett szó.

Székely Gábor (1944) rendező. 1968-ban végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. 1968-tól a Szolnoki Szigligeti Színház rendezője, 1971–78-ban főrendezője, 1972-től igazgatója is. 1978–82-ben a Nemzeti Színház főrendezője. 1982–89-ben a budapesti Katona József Színház alapító igazgatója. 1993–98-ban az Új (1994-ig Arany János) Színház igazgatója. 1973-tól oktat a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, 1991-től egyetemi tanár, 2001–2006-ban rektor. Kossuth-díjas Kiváló Művész.¹²

Az a tény, hogy Székely Gábor 1975-ben az MSZMP XI. kongresszusán 31 évesen szót kapott, igazi kuriózum. Először is vidéki színházat képviselt, amire addig nem volt példa. Másrészt igen fiatalon lépett színre, a 60–70-as évek fordulóján teret nyert új rendezőnemdédék tagjaként. Ez a generáció repítette magasba tartósan Szolnokot és Kaposvárt, bizonyos periódusokban Kecskemétet és Veszprémet, s alapította később Budapesten az önálló Katona József Színházat.¹³ Székely beszédének hangneme első látásra tökéletes pártzsargon, tele mozgalmi jelzőkkel. Az előadó tudta, hogy a hatalom által használt retorika lényege, hogy nemcsak az azonosulás, de az ellentmondás is kizárólag ugyanebben a nyelvezetben lehetséges. E probléma áthidalását szolgálta a ma „vörös orr”, illetve „vörös farok”-nak nevezett eljárás. Székely felszólalásának lényege ugyanis a kritika. Az akkor induló vidéki színházi műhelyek létjogosultságának hangoztatása mellett hirdeti a gyermekprodukciók és az ifjúsági közönségnevelés fontosságát, hiányolja az új színházépületeket, dicséri az új formációkat és alkotóműhelyeket. Mondanivalója tehát a korábbi Major- és Keres-féle felszólalásokhoz képest abban áll, hogy bár nem kérdőjelezi meg a fennálló színházi rendszer alapelemeit, a művészi alkotófolyamat tartalmi elemei között új irányokat, módszereket, közreműködőket és célcsoportot jelöl ki. Mindezt lényegretörően: az itt tárgyalt összes felszólalás közül övé volt a legrövidebb.

Tóth Sándor (1938) táncművész, koreográfus. 1960-ban végzett az Állami Balett Intézetben. 1960-tól a Pécsi Nemzeti Színház balettgyűttesének (Pécsi Balett) alapító tagja, 1969–91-ben igazgatója. Liszt- és Erkel-díjas Erdemes Művész.¹⁴

Tóth Sándor személye ismét újdonság. A vidéket képviseli és nem színész, hanem táncos (ez meg is jelenik a beszédében), bár a jegyzőkönyv szerint a XII. pártkongresszuson (1980) színházi párttitkári minőségében szólalt fel. 42 éves volt ekkor, bő tíz éve a Pécsi Balett igazgatója. Beszédét Pécs kulturális fejlődésével kezdi – teljes joggal. Kérdése azonban („hogyan csináljátok”) nem költői, hanem nagyon is megválaszolható, s ezt a kongresszus küldöttei közül mindenki tudta. Éppen ezért szükségtelen lett volna szóba hoznia Aczél György erős pécsi kötődését.¹⁵ Felszólalása egyébiránt a stabilitásra törekvést tükrözi, éreztetve ugyanakkor a válság fuvallatát. Ne feledjük, ez az a kor, amikor az ország gazdasági és politikai jövője ráfordult a lejtőre. „Megállt az idő”,¹⁶ de ennek végső következményeit akkor még senki sem érezte.

Kovács András (1925–2017) dramaturg, filmrendező. 1950-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. 1950–51-ben a Hunnia Filmgyár dramaturgja, 1951–57-ben a dramaturgiai osztály vezetője. 1960-tól filmrendező. A szakmai közélet aktív résztvevője volt, a Magyar Film- és Tv-művészek Szövetségének 1969–81-ben főtitkára, 1981–86-ban elnöke. Kossuth-díjas Kiváló Művész.¹⁷

Kovács András az MSZMP 1988-as országos értekezletén (63 évesen) az első filmrendező, aki a legfelső pártfórumon felszólalt. (Koltay Gábor ugyanezen a konferencián írásban nyújtott be referátumot.¹⁸) Kovács annak tudatában beszélt, hogy rendezőként éppen olyan történelmi és közéleti konfliktusokkal foglalkozott, mint amelyek ekkor a hazai politikát jel-

lemeztek. Nem véletlenül utal a *Falak* c. filmjére, de említhette volna a *Nebéz emberek*, a *Hiddeg napok*, a *Ménészgazda*, a *Staféta* vagy a *Labirintus* című munkáit. További példái – Lenin, Lukács György – mind a közelmúlttal való szembenézésre bíztatnak. Beszédét a gorbacsovi szovjet reformretorika jellemzi, szervezeti újításokat javasol, nyugalomra int. Felszólalása végén felbukkan a többpártrendszer, a kisebbségbe kerülés kísértete. Ott és akkor a megoldást – másokkal egyetemben – a demokratizálódásban látja.

II. Színházművészek és filmművészek felszólalásai (dokumentumok)

1946 – Major Tamás felszólalása az MKP III. kongresszusán¹⁹

Tisztelt Kongresszus! Rákosi elvtárs beszédében megemlítette, hogy a kultuszminisztériumban²⁰ olyan jelenségek tapasztalhatók, amilyenek még a Hóman-féle kultuszminisztériumnak²¹ is becsületére váltak volna. Amikor az értelmiség művészcsoportja nevében felszólalok, be kell jelentenem: mi bizonyítani tudjuk, hogy a kultuszminisztériumban bizony gyakran találkozunk olyan szellemmel, amely enyhén szólva, a fejlődést lassítani, gátolni igyekszik. Ez nem is olyan csodálatos, ha meggondoljuk, hogy a kultuszminisztériumban egyetlen kommunista szellemű nincs.

Elvtársaim! A magyar művészek nagy csoportja ismerte már fel, hogy a munkásosztály mellett a helye. Felismerték ezt a tényt néhányan azért, mert hazájukat féltették a katasztrófától és látták azt a heroikus küzdelmet, amelyet az MKP a katasztrófa elkerüléséért folytatott évtizedeken át kitartóan. Látták azt, hogy a felszabadulás után hogyan állt a mi pártunk a nemzet élére, hogyan emelte ki abból a mélységből, amelyet ez az ország elkerülhetett volna, ha hallgat a kommunisták hívó szavára, harci felszólítására. Örömmel jelenthetem azt is, hogy számos kiváló művészünk, mint Kmetty János, Veress Sándor, Beck András, Bán Béla, Szabó Ferenc, Gobbi Hilda, Nagy Lajos, Ferenczy Noémi, Déry Tibor, Hont Ferenc,²² hogy csak néhányat említsek, elvtársaink – sőt közülük néhány régi harcos tagja a Kommunista Pártnak. És mint a kommunista művészek mintaképéről kell megemlékezni a most elhunyt Basilides Máriáról,²³ aki a legnehezebb időkől egészen haláláig szerényen, csendesen, de mély meggyőződéssel állt oda pártunk és a munkásosztály mellé, aki Vörös Segélyért²⁴ énekelt, vagy a felszabadulás után, akár gyalog, akár szekéren ment, hogy művészetét adja a dolgozóknak. És mikor megkérdezték: eljön-e, röviden és halkán csak annyit válaszolt: ez természetes. Az ő szavával felelhetjük: igen, ez természetes. Az értelmiségnek és a művészeknek a dolgozók mellett a helye. Basilides Mária a legmagasabb fokú művészetet adta a legszélesebb néprétegnek és ezzel a tettével kijelölte azt az utat, amelyen nekünk, magyar művészeknek, járunk kell. Innen a mi kongresszusunkról üzenem minden magyar művészeknek: álljanak a dolgozók mellé, ha szeretik hazájukat! És ismerjék fel saját érdekükben azt a tényt, hogy haladó művész másutt közönséget nem kereshet és nem találhat, de a képzőművészet, a színház és a zene gazdaságilag sem állhat talpra a dolgozók nagy tábora nélkül. Nem szólva arról, hogy ezen az úton olyan tartalommal telik meg a művész élete, amelyhez képest az a magányos, lemondó, önző életforma, amelyet mint „tisza művészetet” propagálnak, nem egyéb üres vegetálásnál. Ezt bizonyítani tudjuk mindannyian, akik abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy megtaláltuk a helyünket.

Fel kell ismerniök a magyar művészeknek azt a tényt is, hogy az előkelő elzárkózás idejélmúlt dolog még a nyugati demokráciákban is. Pl. éppen néhány napja mozdult meg egész Amerika művészvilága az imperializmus ellen a békéért, Wallace²⁵ mellett a legünnepeltebb

művészek fejtették ki meggyőződésüket, hogy az elzárkózás ideje lejárt, művészet és politika egymástól elválaszthatatlan fogalmak. Óriási feladatok várnak ránk és a helyzet nehéz. A munkásság még mindig nincs abban a helyzetben, hogy komolyan áldozhasson kultúrára. Elébe kell tehát mennünk.

A Magyar Kommunista Párt sokat tett a felszabadulás óta, ennek a célnak érdekében. Mi indítottuk el a kulturális életet. Akkor, amikor itt még nyoma sem volt a kultuszminisztériumnak, leraktuk a művészi szakszervezetek alapjait, életre hívtuk a Művészeti Tanácsot,²⁶ szétszöttük a Vas-csomagokat,²⁷ – segélyakciókat indítottunk, a „Munkások a művészetért” akcióban tevékeny részt vettünk. Hogy csak néhány példát említsek: a VI. kerület a Zeneakadémiaán végzett rohammunkát és most a Képzőművészeti Főiskola üvevezését vállalta el. Ez a példa igazán követésre méltó. Az elmúlt év alatt rengeteg koncertet, kiállítást rendeztünk.

A Nemzeti Színházban alacsony helyárrakkal dolgozunk. Megszerveztük munkásbarátaink szövetségét; kérem az elvtársakat, hogy ezt az akciót támogassák teljes erővel. Tudjuk, hogy a helyzet nehéz, de fáradozunk azon, hogy már most találkozhatunk. Nehéz helyzetben lévő zeneművészeinknek átadjuk a Kamaraszínházat²⁸ kamarazene céljaira, a legkiválóbb képzőművészekkel és iparművészeinkkel készíttetjük plakátjainkat, hétfőnként olcsó koncerteket adunk a kitűnő Székesfővárosi Zenekarral²⁹ – a magyar költészet remekeiből csinálunk ciklust. Székesfővárosi csoportunk javaslatot tett arra, miképpen volna lehetséges 60 tehetséges művész munkáját biztosítani. A javaslat szerint a vidéki városok örökbe fogadnak egyet-egyét. A IV. kerület irodalmi pályadíját tűzött ki stb.

Elvtársaim, nekünk ezt a munkát folytatnunk kell! És fel kell lépnünk a kultuszminisztériummal szemben, ahol ilyen aktivitást nem tapasztalunk.

A demokratikus művészet alapja a demokratikus művészi felsőoktatás. A Színművészeti Akadémiára, amelynek növendékei 75%-ban munkások és parasztok, még nem nevezték ki a tanárokat a felszabadulás óta, a Képzőművészeti Főiskolát nem teszik olyan haladó szelleművé, ahogy ezt a demokrácia elvárja.

A legnagyobb művészeink nagy nyomorban élnek: Kodály Zoltán, Veress Sándor, Kadosa³⁰ és még egy sereg nagy művész, nem tudnak megélni és ez annál veszélyesebb, mert külföldön tárt karokkal várják őket. Ezért javaslom: követelje az MKP, hogy a főiskolai művészstanárok megfelelő pótlékot kapjanak, mert demokráciánk nem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy elengedje őket.

A kultuszminisztériumnak olyan tervei vannak, hogy a művész szakszervezetek és a Művészeti Tanács közé életre hívjon régi, reakciós egyesületeket (pl. a Műcsarnok, Színészegyesület). Javaslom: lépünk fel határozottan ezek ellen a merényletek ellen, melyeket új demokratikus intézményeink ellen akarnak elkövetni.

Befejezésül csak ennyit: érdekeink azonosak. Ha a művész a dolgozók felemelkedéséért harcol: önmagáért is küzd. Az öntudatos dolgozó látókörét a kultúra szélesíti – fegyverré válik a kezében –, a haladó művészet pedig nem maradhat fenn a dolgozók tömegei nélkül. Művészek a dolgozókért, dolgozók a művészekért – közösen előre a népi demokráciáért.

1951 – Major Tamás felszólalása az MDP II. kongresszusán³¹

Tisztelt Kongresszus! Kedves Elvtársak! Révai elvtárs mondta tegnap: ne felejtjük el, hogy nemcsak mi láttuk Kölcseyben és Petőfiben, 1848 hőseiben és előkészítőiben a mi fejlődésünket, hanem ők is megsejtették a felszabadult népben, ők is előrelátták mibennünk saját utódaikat. Csokonai Vitéz Mihály így álmodozott mintegy 150 évvel ezelőtt: „Vége van már, vége

a hajdani gyásznak, / Lehasadoztak már a fekete vásznak, / Melyeket a fényes világosság előtt / A hajdani idők mostohás keze szőtt. / Az eltépett gyásznak rongyainál fogva / Tündöklük egy nyájas hajnal mosolyogva. / Setét völgyeinkre sugárit ereszti, / Mellyel a megrögzött vak homályt szélszeszti. / Biztatja hazánkat vidámító képe, / Hogy már a magyarok napja is kilépe, / S rövid időn felhág egünk délpontjára, / Hogy világosságot hintsen valahára. // (...) // Ezt minap egy jámbor magyar énekelte / S benne a huszadik századot képzelte.”³²

Petőfi Sándor írta „A XIX. század költői” c. versében: „Ha majd a bőség kosarából mindenki egyaránt vehet, / Ha majd a jognak asztalánál mind egyaránt foglal helyet, / Ha majd a szellem napvilága ragyog minden ház ablakán: / Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk, mert itt van már a Kánaán!” És addig? Addig nincs megnyugvás, addig folyvást küszködni kell.

És alig húsz éve József Attila ezt írta a költő szerepéről a Horthy-fasizmus ideje alatt: „neve ha van, csak áruvédjegy, / mint akármely mosóporé / s élete, ha van élte még egy, / a proletár utókoré!” A József Attila által hirdetett proletár utókor, a proletárdiktatúra kora itt van és mi magyar művészek ennek szenteljük életünket, József Attila jóslata értelmében. Amiről legnagyobb költőink álmodtak, az a kor itt van.

Rákosi elvtárs beszámolójában megjelölte a mi utunkat is. Amikor ötéves tervünk szédületes számadatait halljuk, amikor arra gondolunk, hogy egyre növekvő és fejlődő munkásosztályunk mellett már több mint negyedmillió dolgozó paraszt van a szocialista szektorban és számuk gyorsan növekszik, akkor világosan látjuk feladatunkat és óriási felelősségünket. Révai elvtárs beszélt az új szellemről, ami művészetünkbe behatolt; az irodalom, képzőművészet, zene és drámairodalom terén frontáttöréseink sikerültek. Mi eddigi sikereinket kezdeti sikereknek fogjuk fel: Pártunk, Rákosi elvtárs figyelmeztető szavára igyekszünk a fejlődéshez felzárkózni.

Szükségünk volt erre a figyelmeztetésre. A fordulat éve után sem a Nemzeti Színház, sem én magam nem ismertem fel eléggé, hogy a fejlődő fiatal magyar drámairodalmat nagyobb szeretettel kell támogatnunk. Rákosi elvtársnak volt ideje rá, hogy személyesen is felhívja erre figyelmünket. Mi ezen a hibán javítottunk. Vannak új magyar drámáink, de egyre fejlődő dolgozó népünk kultúrigényei is nőnek, ennek a közönségnek nem adhatunk selejtes, rossz darabokat. Átérik e feladat nagyságát színészeink is, magával ragadja őket új közönségünk. A kultúrforradalom győztes új közönsége úgy egygyéforrott a színházzal, mint eddig közönség még soha, s színházunkat és művészetünket elmélyülésre készíti, lelkesíti. A régi arisztokráta, burzsoá publikum csak nézte a színészt, a dolgozó nép együtt él, együtt lelkesedik vele. Tegnap este, amikor a Kongresszus küldöttei a Nemzeti Színházban voltak, láttam, milyen más izgalom fogja el művészeinket ma, mint azelőtt. Érzik, hogy közös ügyért harcolnak; a szocializmus építésének felelősségteljes dolgozói akarnak lenni.

Emlékszünk még jól, hogy néhány esztendővel ezelőtt „kultúrembereink” tőlünk féltették a kultúrát. A színház halálát jóslták, amikor mi különböző selejtes divatdarabok helyett szovjet darabokat kezdtünk játszani. Most büszkén elmondhatjuk: jó utat választottunk, amikor a Szovjetunió drámairodalmától és a Szovjetunió művészetétől tanultunk. Büszkék vagyunk arra, hogy a reakciók minden jóslata ellenére sikerre vittük Gorkij „Ellenségek” és „Jegor Bulicsov” című drámáit, Trenyov „Ljubov Jarovaja” című darabja³³ előadására pedig alig tudunk az érdeklődőknek jegyet biztosítani.

Pártunk megbecsült bennünket azzal, hogy meghívott ide a Kongresszusra. Az elnöki emelvényen ül Somlay Artúr³⁴ elvtárs, aki egész életében nagy művész volt, de a Horthy-fasizmus alatt egész életét a nivótlanság és az üzleti szellem elleni hadakozással töltötte. Ő is Pártunknak köszönheti, hogy emberábrázoló képessége annyit gazdagodott az utóbbi években, hogy ma már nem mint ellenzéki harcol, hanem Pártunk irányvonalának lelkes propagandistája, kulturális frontunk egyik agitátora.

A Révai elvtárs által említett kulturális nemzeti egység ma a régi szakemberek javarészt mellénk állítja, úgy hogy nemcsak szaktudásukat, hanem lelküket is a szocializmus építésére áldozzák. Ez mutatkozott meg abban a lelkesedésben is, amellyel a nemrég elhunyt Bajor Gizi³⁵ állott kultúrforradalmunk mellé, a szovjet és magyar darabokban szerepeket kért és a béke ügyét szolgálta.

Felsorolhatnám még Rátkai Márton, Gobbi Hilda, Mészáros Ági, Ladányi Ferenc, Várkonyi Zoltán pályafutását,³⁶ akik itt fejlődnek a szemünk láttára, – vagy a régi idők „epizodistáit”, akiket Lengyel Menyhért, Lakatos László és Bús-Fekete darabjaiban³⁷ nívótlan szerepekbe skatulyáztak, és akik most megmutatták, hogy a Párt útmutatása és a dolgozó néppel való találkozás hogyan fejleszti az igazi művésztelenségeket. Itt Bihari József, Pécsi Sándorra, Rajczi Lajosra és Balázs Samura gondolok.³⁸ Itt vannak fiataljaink, Szirtes Ádám, Soós Imre, Horváth Teri, Ferrari Violetta,³⁹ akiknek nevét filmjeinkből, színházainkból ismeri új közönségünk, és akiknek megjelenésében azt az új, egészséges hangot üdvözölte, amelyet munkásosztályunk és dolgozó parasztságunk fiataljai vittek a színpadra. Fiataljainknak nem szabad meglepedniük azzal, hogy pályájuk kezdetén megérdemelt sikert arattak. A népi származás kötelez. Elmélyülten és lelkiismeretesen kell tanulmányozniuk szakmájukat, nem alakíthatják a színpadon mindig önmagukat. Minden színdarabban más-más embert kell alakítaniuk és tehetségükkel a szocialista munka hőst színesen, sokrétűen, harcainak, nehézségeinek bemutatásával kell a közönség elé vinniük.

Meg kell mondanunk azt is, hogy hazánk szédületes arányú fejlődésére nem készültünk fel eléggé. Amikor Rákosi elvtárs azt mondta: több mint negyedmillió a mezőgazdaság szocialista szektorában dolgozók száma és ez a szám gyorsan növekszik, arra kellett gondolnunk, hogy falusi kultúrmunkánkkal már most is elmaradtunk. Tapasztalataink azt mutatják, hogy a mezőgazdasági dolgozóknak erős kultúréhség él, és ezt a kultúréhséget sem tájszínházaink, sem vidéki vendéglátéink nem tudják kielégíteni. Egyszer megbeszélést rendeztünk a „Tartuffe” előadása után és a legnagyobb meglepetésünkre a vita úgy kezdődött, hogy meg akartak bennünket verni. (*Derültség.*) Felelősségre vontak: hol voltak maguk mostanáig? Miért csak most hoznak nekünk színházat? A pécsi tájszínház egyik előadásán elromlott a villany, a közönség szétszaladt és otthonról karbid- meg petróleumlámpákat hozott, hogy az előadást folytathassák, miközben többen őrizték a társulatot, hogy a sötétben el ne szökjenek. (*Derültség és taps.*)

A mostani kultúrverseny⁴⁰ is ezt a hatalmas érdeklődést mutatta. Tudjuk, hogy azok a nagy lehetőségek, amelyek színművészetünk előtt állanak, munkára, áldozatok vállalására köteleznek. Nem adhatunk rosszat, selejtet a dolgozó népnek!

Kemény harcot fogunk folytatni a még mindig meglévő önzés, bohémizmus ellen. A múlt kocsmázó, felelőtlen színészei helyett tudatos, felelősségteljes, a nép ügyéért élő művészek akarunk lenni. Feladatunk nem kicsi. Egyszerre kell teljesítményünket az új igényeknek megfelelően mennyiségileg növelni és színvonalunkat minőségileg emelni. Nem is olyan régen a főiskolai felvételi vizsgákon még azon gondolkodtak, hogy minél kevesebb fiatal színeszt vegyenek fel az állatalanság réme miatt. Ma egyik legnagyobb gondunk és felelősségünk a fiatal színészek kérdése.

Azzal szeretném befejezni szavaimat, hogy megköszönöm azt a nagy segítséget, melyet Rákosi elvtárs és Pártunk az elmúlt hat év során adott és azt a felbecsülhetetlen támogatást, amelyet a Szovjetunió élenjáró művészetétől kaptunk, mert ennek köszönhetjük színházi kultúránk eddigi fejlődését, kezdeti sikereit. Ígérjük, hogy a Kongresszus iránymutatását azzal a felelősséggel vesszük tudomásul, amellyel Pártunknak, Rákosi elvtársunknak tartozunk.

1957 – Major Tamás felszólalása az MSZMP országos értekezletén⁴¹

Kedves Elvtársak! Mi, a párt politikáját támogató értelmiségiek is követtünk el hibákat, személy szerint én is. Aláírtunk egy ízben egy memorandumot, amelyben különböző kultúrpolitikai követeléseket támasztottunk. Bár a memorandum megírásával az volt a célunk, hogy megakadályozzuk a párt elszakadását a tömegektől, s bár a memorandum egy sereg jogos követelést is tartalmazott, mégis hibás módszer volt, mert nem pártserűen, nem a párton belül harcoltunk igazunkért.⁴²

Egyetértek Révai elvtárs szavaival, hogy az értelmiség önteltségében át akarta venni a munkásosztály szerepét, pedig, amint az események igazolták, aki haladó értelmiséginek tartja magát, az a mi viszonyaink között nem haladhat más irányban, mint a munkásosztály és a munkásosztály vezető ereje, a párt felé.

Hiába él egyes művészekben és írókban még ma is az a nézet, hogy októberben szocializmust akartak! Néhányan csak annyiban akartak szocializmust, hogy meg akarták tartani – például a színházaknál – az állami támogatást. És ezen a „szocialista alépitményen” akartak burzsoá felépitményt. Ilyesmibe a munkásosztály nem egyezhet bele.

Vannak még különféle revizionista álláspontok. Gyakori az a nézet, hogy a revizionizmust a dogmatizmus szülte. Ezt az álláspontot nyugodtan vissza lehet utasítani. A revizionizmus szülője a burzsoá ideológia, az osztályharc és nem a dogmatizmus. De a dogmatizmus elősegíti a revizionizmus elterjedését. Éppen ezért, ha nem is a hibák születték az ellenforradalmat – ez feltétlenül jobboldali álláspont –, de erősen hangsúlyozni kell, hogy az elkövetett hibák talaján sikerült az amúgy is folyó osztályharcban az ellenforradalmi erőknek, ha rövid időre is, de győzedelmeskedniük. Ha egyetértek is Révai elvtárral abban, hogy nem lehet egyenlőségi jelet tenni a revizionizmus elleni és a baloldali elhajlás elleni küzdelem között, de véleményem szerint feltétlenül és szakadatlanul kétfrontos harcot kell folytatni az ellenforradalom ellen és a múltban elkövetett hibáink ellen.

Sokan ma is tagadják hatalmas kulturális eredményeinket. Ilyen eredmény a munkásosztály kultúrsumja, amely megmutatkozik a könyvolvasástól a színházlátogatásig. Az eredmények elismerése mellett azonban elemeznünk kell a hibákat, nehogy újra elkövessük azokat. Nem lehet például véletlennek tekinteni – amint azt a francia elvtársak megállapították⁴³ –, hogy olyan tökéletes írói egység kovácsolódott ki a jobboldali eszmék, a revizionizmus alapján. Ez nem történt volna meg, ha nem követtünk volna el nagyon sok baloldali hibát.

Révai elvtársnak arra a kijelentésére, hogy nem akar a rákosisták és a szektások nevében zászlót bontani, azzal a latin eredetű mondással szeretnék válaszolni, hogy „a boszorkányokról, amelyek nincsenek, nincs mit beszélni”,⁴⁴ hiszen a mi pártunk már megállapította, hogy a rákosista és sztálinista jelszó – reakciós és helytelen jelszó. Viszont szektás jelenségek és szektás nézetek képviselői még vannak. Kádár elvtárs beszámolójában és a határozati javaslatban nekem az tetszik a legjobban, hogy mi a nehezebbik utat akarjuk választani. Az előbbi vezetés a könnyebbik utat választotta: a meggyőzést felcserélte adminisztratív eszközökkel. Ez az út hibás volt, s egészen a bűnökig vezetett. Ezért kellett sok derék elvtársunknak szenvednie és – ezt is meg kell mondanunk – meghalnia. Kötelességünk beszélni erről, még akkor is, ha megállapítjuk, hogy a párt politikája lényegileg helyes volt, ha elismerjük eredményeinket is, mert mi ezeket a hibákat nem akarjuk újra elkövetni. Ezek a hibák és a későbbi bűnök komoly károkat okoztak az egész nemzetközi munkásmozgalomnak. Éppen ezért a Szovjetunió Kommunista Pártja és az összes testvérpártok nagyon komolyan és mélyen elemezték ezeket a hibákat és bűnöket. Azok az elvtársak, akik most nem akarják belátni e hibákat, nemcsak a múltban okoztak kárt, hanem ma is ezt teszik.

Engem nagy örömmel tölt el, hogy a különböző pártgyűléseken valósággal átforrósodik a terem a bíráló szó nyomán. Nem is szabad megvonni senkitől a bírálat jogát. A rágalom jogát azonban nem ismerhetjük el. Pedig mostanában elég gyakori jelenség, hogy olyan elvtársak, akik alkalmatlanok valamely tisztség betöltésére, opportunistáknak mondják azokat, akik nem hajlandók őket kinevezni.

A hibák között azt is meg kell említenem, hogy túlságosan gyorsan akartunk szocialista kultúrát létrehozni, s erőszakos kultúrpolitikát folytattunk. Helyes lett volna, ha Révai elvtárs is mondott volna néhány szót a 12 év folyamán együtt elkövetett hibákról. Hibákat követtünk el a káderpolitikában is. Nagyon sokáig melengettük a pártban az Aczél-, Gimes-, Méray-féle⁴⁵ és más árulókat, akik annak idején kispolgári értelemben vett, hangoskodó szektások voltak. Ezzel a káderpolitikával, amelyet egyfelől az udvarlás, másfelől a bunkózás jellemzett, örökre szakítanunk kell.

A jövőben ideológiailag nem szabad engedményeket tennünk. A szocialista realizmust vissza kell állítani jogaiba. A szocialista realizmus a valóságot néző, a marxizmus-leninizmus alapján álló művészet, amely ezen az alapon állva perspektívát és utat tud mutatni. Ez a szocialista realizmus, még akkor is, ha eddig nem készítettünk ilyen remekműveket. De értünk már el eredményeket, s a küzdelmet folytatni akarjuk. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ne adjunk teret a nem szocialista realista műveknek is. Elsősorban azonban szocialista realista remekműveket akarunk. A szocialista realista művek bírálatánál nagyon fogunk ügyelni arra, hogy ne nevezünk mindent formalistának, ami új formában jelentkezik. Nem játszhattuk például egészen mostanáig az egyik legnagyobb kommunista agitátor és az egész világon nagy sikereket elért kommunista író, Berthold Brecht darabjait. Színesebb, szebb művészetet akarunk az eddiginél. S fogjuk szavukon azokat a művészeket, akik mostanáig politikaellenesek voltak, s akikről kiderült, hogy mennyire tudnak politizálni. Dolgozhatnak, de legyenek szívesek és ne politizáljanak. Majd mi politizálunk. *(Derűlttség.)*

Beszédemet azzal zárom, hogy kultúránk, művészetünk jövőjét szépnek és ígéretesnek látom. S azt hiszem, teljesíteni fogjuk József Attila kérését: „...jó szóval oktasd, játszani is engedd szép, komoly fiadat.”⁴⁶

1959 – Major Tamás felszólalása az MSZMP VII. kongresszusán⁴⁷

Tisztelt kongresszus! Kedves elvtársak! Engedjék meg, hogy néhány szóval beszéljek arról, hogyan érvényesül pártunk helyes politikája a művészet terén.

A kulturális élet természetesen lassabban fejlődik, mint a szocializmus építésének más területei. De élő, virágzó, és a fejlődés minden lehetőségében gazdag művészi életet találhat, aki művelődni akar.

Milyen úton járunk, ha méltók akarunk lenni a kommunista művész névre? A mi első kötelességünk az – különben a művésznek ez mindig fő feladata –, hogy a mai élet összefüggéseit mutassák meg az embereknek, képpel, szoborral, drámával adjunk feleletet az őket legjobban izgató kérdésekre, hogy jobban kiismerhessék magukat az életben. A legutóbbi három esztendő nagyon sokkal gazdagította azt a kulturális fejlődést, amely a felszabadulás óta végbement.

Ha jól dolgozunk, lehetőségeink szinte korlátlanok. Érezhetik ezt azok a művészek, akik a legutóbbi három esztendőben szépet alkottak. Nem kis számban vannak ilyenek. Sokan az ellenforradalom tévelygése után a munkában találták meg önmagukat, vannak aztán fiatalok, akikben az idősebb generáció átadja minden tudását, hiszen az ő lehetőségeik még nagyobbak, jövőjük még szebb lesz, mint a mienk.

Nagyon nehéz kérdés áll most azok előtt a művészek előtt, akik szakmájukban sokat dolgoznak, de nem találnak elég kapcsolatot a mindennapi élethez. A művésznek minden nap találkoznia kell az új világgal. Ha ez nem történik meg, mondanivalója elavul, kifejező eszközei elöregednek, hiszen a mi folyamatosan fejlődő életünk új és új emberi kapcsolatokat teremt, új és új embertípusokat alkot. Gondoljunk csak arra, milyen változáson megy át a dolgozó paraszt, aki a családból a nagyobb közösségbe lép. Más céljai lesznek, életmódja megváltozik. Ezt az előttünk formálódó új embert nem lehet úgy ábrázolni, mint a régi népszínmű parasztjait. Sok művész ezt még nem eléggé érti, nem eléggé veszi észre. Pedig milyen régi probléma ez! Modernül kell tehát alkotnunk, modernül kell játszani. De itt is sok tisztázatlan kérdés van néhány művésziünk fejében. Aki nem mélyült el eléggé mesterségében, az a mai művészet problémáit formai kérdésként fogja fel.

Az ellenforradalom óta sok hasonló jelenség volt, és akad még ma is nálunk. Meg vagyunk azonban győződve arról, hogy ezen a formalista gyermekbetegségen hamar túljutnak az igazi művészek. Éppen legtehetségesebb színészeink közül mondták az utóbbi időben néhányan: ne formaszínházat, hanem emberszínházat csináljunk. Az érdekes, meghökkenítő forma néha helyénvaló. Ha például a kitűnő Arthur Miller darabját nézzük, akkor érezzük: a forma a tartalomból fakad, éppen egy, a kapitalizmus által megnyomorított öreg utazó halála előtti visszaemlékezését fejezi ki.⁴⁸

De nyilvánvaló, hogy a szocialista drámának nem ezt a formát kell keresnie. Mi nem vagyunk ellenségei semminek, ami új. Minden klasszikus szerző azért maradt élő, mert a maga idejében modern volt. Shakespeare, akit éppen a realizmusa miatt szeretünk, minden darabjában megtalálta a tartalomhoz a formát, egy fejlődő társadalom minden konfliktusát megmutatta. Nem is tudott vele mit kezdeni a polgári bírálat. Amikor Molière megszólalt, hihetetlen harc tört ki színdarabjai körül. Modernsége – a többi között – abban állt, hogy egy rendkívül „kifinomodott” korban, amikor összesen csak 800 szó volt „szalonképes”, bezúditotta az egész francia nyelvet minden gazdagságával és néha közönségességével, mint haladó plebejus, rászabadította a színpadra az életet.

Amikor mi a modern mondanivalóhoz a formát keressük, semmiféle határt nem szabunk, csak azt kérjük a művészekről és az íróktól, hogy a mondanivalóhoz keressék meg a kifejező eszközt. Erre azonban csak akkor képesek, ha ismerik a mindennapi életet.

A kongresszusi irányelvek a pártszervezetek feladatává teszik, hogy mindennapi munkájukban foglalkozzanak a művészet kérdéseivel. Mi a magunk részéről mindent megteszünk, hogy a munkásosztály egyre szélesebb rétegeit behozzuk a színházba. Mi a munkásokkal folytatott különböző beszélgetések során megtanultuk, hogy érdemes meghallgatni véleményüket. Ezért tovább ápoljuk kapcsolatainkat a közönséggel.

Nincs életünkben olyan kérdés, amelyhez ne nyúlhatnánk hozzá a művészet eszközeivel. József Attila a maga korának, életének legegységesebb kérdéseire is hozzányúlt, s olyan szavakat használt költeményeiben, hogy a polgári kritikusok, esztéták fintorogtak, mert ilyen prózai kifejezések, ilyen hétköznapi kérdések még nem fordultak elő a művészetben. Annak bizonyosságára, hogy ha valaki tehetséges és haladó világnézete van, akkor a mindennapi élet leghétköznapibb dolgaiból is magas színvonalú művészetet tud alkotni, befejezésül elmondom József Attila: „A város peremén” című versét. *(Major elvtárs elmondja a verset, amelyet a kongresszus nagy tapsal fogad.)*

1962 – Major Tamás felszólalása az MSZMP VIII. kongresszusán⁴⁹

Tisztelt kongresszus! Kedves elvtársak! Úgy érzem, hogy a párt Központi Bizottsága az élet, a feladatok mély elemzése után jutott el a gondolatokig, amelyek elkövetkező munkánkban mozgósítani fognak bennünket – és ezért ilyen szép, nyugodt ennek a kongresszusnak a hangja is. Nem lesz könnyű megvalósítani, amit a kongresszus elhatározott. Nehéz dolog ez, s nincsenek sémák. Mindenkinek, valamennyi párttagnak és pártonkívülinek, aki minket támogat, felelősséggel helyt kell állnia; egyszerre látnia kell az egészet és kitalálnia az újat a munkában. S ha ez az út nehéz az életben, ugyanilyen nehéz a művészetben is. Mostanában a művészek vitáiban – azokon az eredményeken, és azon pezsgő életen és mozgáson túl, ami most valóban jellemzi a művészetet – még mindig gyakran hangzik el olyan megnyilatkozás, hogy szabadságot akarunk, a kísérletezés szabadságát. Úgy vélem, az így feltett kérdés már régen nem korszerű. Nem arról van szó, hogy mit enged nekünk a párt és a minisztérium – erre felelnek a kongresszus határozatai, felel az egész kongresszus. A kérdés így hangzik: mit követelnek tőlünk a dolgozók, mit követel az élet, mire kötelességünk felelni, mekkora az alkotói felelősségünk.

A személyi kultuszt annak elítélésével vagy azzal, hogy az érte elsősorban felelős vezetőket a pártból kizártuk, korántsem intéztük el. A személyi kultusz maradványa jelentkezik mindenütt, ahol hatalmaskodni lehet, és hatalmaskodni végeredményben nagyon sok helyen lehet. A személyi kultusz jelen van ott is, ahol nem az életet elemezve gondolkodunk, hanem a magunk, a hibáink igazolásához gyűjtjük a bizonyítékokat. A személyi kultusz jelen van az olyan intézményben és üzembben, ahol a dolgozók másképpen beszélnek a párttitkárral, és utána másképpen a folyosón; ahol még nem természetes, hogy mindig az igazat kell mondani, annak minden következményével együtt.

Ami a kísérletezést illeti, álláspontunk az, hogy tudatos jövőnkkel, a céllal, alapállásunkkal, a világnézetünkkel nem kísérletezünk. De a formákban, a megoldás módjaitokban kísérletezhetünk: a lehetőségek itt csaknem végtelenek. A kísérletezésnél egy a lényeg, ha például valaki szabad verssel kísérletezik – az tudjon kitűnő szonettet írni. De ne mondja senki azt, hogy kísérletezik, aki nem tud mást csinálni, csak azt, amit éppen csinál. Aki nem tud szonettet írni, és ezért ír szabad verset, az ne mondja, hogy kísérletezik, hanem vallja be: mást nem tudok, ezért írtam így. *(Derűlttség.)*

József Attila mindent tudott. És József Attilának szabad volt játszani, mert mindent tudott, minden formához értett, és mert ezeket a formákat – a l'art pour l'art formáját is – a saját célja, a saját világnézete értelmében tudta felhasználni.

A művészet egyik szerepe tehát az, hogy küzd a tudatos jövőért, naponta újat fedez fel és ad az embereknek az élet értelméről. De van a művészetnek egy másik jellemvonása is: ha tiszta a levegő, mint ahogy most tiszta minálunk, akkor minden a miénk, ami valaha is haladó volt a világon, és különösen minden a miénk, amit nekünk írtak. Ha nem tiszta a levegő, mint ahogy a személyi kultusz idején nem volt az – még azt sem lehetett elmondani, amit egyenesen nekünk írtak. Albániában ebben a pillanatban nagyon sok kommunista verset nem lehet elmondani.⁵⁰ S ez nagyon tragikus. Nálunk is volt ilyen tragikus helyzet. Valaha arról beszélgettünk, hogy semmiképpen sem mondhatjuk el azt a verset, amelyet József Attila nekünk írt: a „Levegőt!” A párt töretlen politikája az ellenforradalom óta visszaadott nekünk mindent, ami a miénk. Éppen ezért el szeretném itt mondani a verset. Hallgassák meg: minden szava pártunk politikáját igazolja. *(Major elvtárs ezután elszavalta József Attila „Levegőt!” című versét, amit a hallgatóság nagy tapsal fogadott.)*

1966 – Keres Emil felszólalása az MSZMP IX. kongresszusán⁵¹

Kedves elvtársak! Nyilván minden emberben más és más asszociációk kísérnek egy olyan fogalmat, mint pártkongresszus. Az én emlékezetemben a kongresszus nem mint esemény, hanem mint lehetőség raktározódott el: a kommunisták egyik legnagyobb lehetősége. Ennek okát is tudom, egyetlen mondat a Szervezeti Szabályzatban, amelyet azután a szóbeszéd így formált: megyek velem a kongresszusig. József Attila „Hazám” című versében, miután felsorolja azokat a gondokat, amelyek kínozzák, így sóhajt: „fel kéne szabadulni már”, „és a hozzáértő, dolgozó nép okos gyülekezetében hányni-vetni meg száz bajunk”. Azt hiszem, ennél szebben senki sem álmodta meg a kommunisták szabad kongresszusát. E sorokban benne foglaltatik a feladat is: a kongresszus elé tárni gondjainkat, bajainkat, eredményeinket, örömeinket.

Minden területnek megvannak a maga gondjai. A kritika, a színház, a bíráló, az alkotó ma már egyetért abban, hogy mi a művészet feladata, célja. Egyetért a művészet feladatainak, céljainak friss, egészséges kommunista értelmezésével. A szocialista átalakulás létrehozta a magyar művészeti életben azt a nagyszerű fordulatot, amelyet úgy szoktunk nevezni: a művészet igazi megbecsülése. A művészet hazánkban először végre betöltheti feladatát, a nép nevelését, életének megszépítését.

Az ötvenes évek elején az állam megmaradt mecénásnak, de nem a művészek fantáziájára, tapasztalataira, mondani akarására bízta az alkotó munka indító ihletét, hanem előírta azt, amit láttatni akart. Ez a gyakorlat ma már ismeretlen. A Központi Bizottság beszámolója reális, nem szépíti gondjainkat, eredményeinket, és hogy ez így természetes, ezt már kezdjük megszokni. Őszintén szól a művészet feladatairól és problémáiról is.

A pártnak a két kongresszus között követett politikája a kulturális és művészeti életben is szép eredményeket hozott. Gondoljunk a hazánkban és a külföldön is nagy sikert aratott művészeti alkotásokra, a nálunk lezajlott nemzetközi költőtalálkozóra, színházaink külföldi szerepléseire. A Központi Bizottság szellemi, politikai és művészeti életünket kivezette az előítéletektől és dogmáktól terhes útszakaszból.

Szeretnék szólni arról, hogy vannak, akik túlbecsülik a művészeteknek a társadalomban betöltött szerepét. A művészet társadalom- és emberátalakító szerepének túlbecsülésére gondolok. Némely fórum ezért elégedetlen a művészet sikereivel és közvetlenül is be akar avatkozni az alkotók műhelymunkájába, mintha ezzel nagyobb eredményre serkentené őket. Találkozni viszont a művészeti élet bizonyos fajta lebecsülésével is. Nem azokra gondolok, akik értetlenségük vagy érzéketlenségük miatt a kulturális élet fejlődésének útjában állnak. Az alkotó művészek – nyugodtan állíthatjuk – egyre jobban felismerik felelősségüket a tudat, az ízlés, a világnézet, az erkölcs formálásában. Mégis mi az oka annak, hogy nem növekszik olyan mértékben az aktívan politikázó és a pártba lépő művészek száma, amilyen mértékben a párt elnyeri sok művész együttérzését és egyetértését?

Művészeink közül sokan, akik egyetértenek a párt alapvető céljaival, nem nyilatkoznak meg határozottan, nem lépnek sorainkba. Attól félnek, azt hiszem, hogy elveszítik az igazi művészre jellemző bátorságukat, s ezzel sok minden mást, talán önmaguk becsülését is. Azt kell megértetni ezekkel a művészekkel, hogy az önkínzó szembenállás nélkül is van elég lehetőség ebben az országban a bátorságra. Azoknak a problémáknak művészi megformálására gondolok, amelyek a minden korban jelenlévő konzervatív ítéletek leküzdését szolgálják. De úgy látszik, egyes berkekben a szocializmus ügyével való nyílt azonosuláshoz is bátorság kell.

Egyes művészek attól is félnek, hogy egyetértésüket, tiszteletüket a párt politikája iránt konformizmussal, vitájukat pedig a haladással való szembenállással azonosítják. Ezeknek a helytelen nézeteknek fel kell szívódnuk, de ehhez még sok idő és türelem kell. Ha társadalmi

és művészeti életünk demokratizmusa tovább nő, ha a művészeti munka pártirányítását úgy végezzük, ahogyan az elvileg rögzítve van, az újabb eredményeket hoz majd az előítéletektől mentes, a szellemi és politikai közéletben is aktív művésztszadalom megteremtésében.

De a legjobb vallomás a művész részéről maga a produktum, és a társadalom számára tulajdonképpen ez a fontos. A művész minden lényegeset elmond magáról alkotásaiban, ezért – érthetően – vágyai közé tartozik, hogy világnézetileg is elsősorban magával az alkotó munkával vallhasson. Meggyőződés, hogy a párt ezzel egyet is ért. A magyar művészeti élet ilyen természetű vallomásaiban szépen mutatkozik a magyar művészvilág eszmei fejlődése.

1970 – Keres Emil felszólalása az MSZMP X. kongresszusán⁵²

Tisztelt kongresszus! Karinthy Frigyes az első világháború utolsó évében „Jár a szám” című írásában azt mondta: a ki nem mondott igazság megromlik, hogyha a száj nem járhat, és ami békés, derűs himnusznak készült, abból dühöngő átok és káromlás válhatik idővel. Mi megtanultunk úgy beszélni, ahogy gondolkodunk. Igaz: nem mindig az igazat mondjuk, gyakran csak a valót, de beszélünk, s az emberek többsége azért beszél, hogy segítsen a közös ügyet előbbre vinni.

A párt komoly szellemi erőfeszítéssel arra tanítja tagságát, az ország népét, köztük a művészeket is, hogy a célok megfogalmazásában, a döntésekben minél aktívabban vegyenek részt. Kialakult egy olyan légkör, amelyet féltve szeretünk, s amely most már minden munkánk legjobb feltétele. Amikor elfáradok az olyan vitákban, amelyekben főleg arról van szó, hogy ez kellene, meg az kellene, méghozzá nagyon gyorsan, meg toronyóra láncostul, azzal bújok ki a hosszú és eredménytelen vita alól, hogy azt mondom az illetőnek: vedd át gondolatban legalább 48 órára az ország vezetését; s elmondok neki még sok el nem végzett munkát, pillanatnyilag megoldhatatlan, jogos igényt, amelyekről nem tud. Egyszer egy hangoskodó követelődzőnek azt mondtam: vegye úgy, hogy most maga a miniszterelnök. Nem akarta vállalni. De aztán furcsa fény villant a szemében, és azt mondta, legyen. És itt jön a lényeg, mert így folytatta: az első feladatod az lesz, hogy mindenkit arra kérek, jöjjön és segítsen. Nahát – mondtam –, most magát is éppen erre kéri a párt az ország ügyei érdekében. Valóban, az ország népe beszél, segít, segíteni akar. Fel akarja építeni a szocializmust.

Egyetértek azzal, amit a beszámoló a kulturális területen, a művészetekben kifogásolt, megbírált, elítélt. De felhívom a figyelmet: ne hogy nagyobb takarításba kezdjünk, mint amire szükség van; vigyázzunk, ne hogy a selejttel együtt azt is kidobjuk, amire szükségünk lehet. Vigyázzunk, ne hogy a selejt helyett műfajokra haragudjunk, ne hogy megint a napi politikához próbáljuk igazítani a művészek belső programját.

Tehát a megállapított hibákkal és eredményekkel egyetértek, az viszont elgondolkodtat, hogy miközben az ország népe beszél, bírál, gondolkodik, ezzel nincs arányban a művészek részéről az alkotó-munkában való konstruktív szókimondás, az életünket igenlő, eredményeinket szerető, segítő szándék. Miért ez az óvatosság? – kérdelem magamtól. – Hiszen az alkotáshoz nélkülözhetetlen, szabad légkört hiányoltuk még nem is olyan régen. Hiszen a párt, igen helyesen, esetenként még az eszmeileg vitatható művektől sem ijedt meg, vitatkozott az alkotókkal, és hagyta, hogy megfogalmazódjon a társadalmi vélemény, s közben magyarázta a művészi munkában a demokrácia lényegét, amely majd – remélte – művekkel készíti polémiára azokat a művészeket, akiket ugyanabban a témában vagy akár másban alkotásra inspirál a szocialista meggyőződés. Ezt a légkört a művészet még nem használta fel úgy, ahogyan a társadalomnak arra szüksége lenne. Az a benyomásom, hogy a művészet adósa most a társa-

dalomnak, és nagyon jó lenne, ha ebből az adósságból a következő időkben jeles művekkel, az élet nagy kérdéseivel, közéleti problémákkal foglalkozó, realista művekkel törlesztene.

Felszólalásom további részében a népművelésről, a kultúra terjesztéséről szeretnék beszélni. A művészek gyakran hivatkoznak arra: elkedvetlenül őket, visszatartja a munkában az a körülmény, hogy a kultúra terjesztése évek óta nem nagyon mozdult előre. Elért nagy eredményeink mellett is valóban rengeteg a tennivaló. Sok példát lehetne mondani. Azt mondjuk: olvasó ország lettünk. De még mindig rengeteg kézből hiányzik a könyv. A falusi művelődési otthonok nem egy helyütt üresen állnak. A színházakba évek óta ugyanaz a közönség jár. Van mozgás, vannak újabb eredmények a kultúra közkinccsá tételében, de ez még kevés! Hiszen még mindig rengetegen élnek úgy, hogy fogalmuk sincs, miről mondanak le. Az a véleményem: tagságunk még nem érti eléggé, hogy a kultúra terjesztése nemcsak a hivatásos kultúrmunkások feladata, hanem az egész párté. Ahol ezt a kommunisták, a pártszervezetek megértették, ott rögtön eredmények születtek.

Végül a kommunista művészek közérzetéről mondanék néhány szót. Egyes kommunista művészek rossz közérzetre panaszkodnak. Többen úgy érzik, már nem számítanak rájuk úgy, mint régebben, nem nagyon hívják és biztatják őket. Támaszkodjunk jobban azokra a művészekre, akik nemcsak tehetségükkel, hanem világnézetileg meggyőződésükkel és politikai megnyilatkozásukkal is mindenkor a párt mellett álltak. Végül: jó lett volna, ha az új Nemzeti Színház felépítésének ügyében⁵³ is hallhattunk volna valamit.

1975 – Székely Gábor felszólalása az MSZMP XI. kongresszusán⁵⁴

Tisztelt kongresszus! Kedves elvtársnők, elvtársak! Nagy megtiszteltetés számomra, hogy ezen a fontos tanácskozáson, pártunk legmagasabb fórumán lehetőséget kaphattam egy vidéki színház képviseletében beszélni eredményeinkről, gondjainkról, szándékainkról, problémáinkról. Az a tény, hogy Szolnok megye kommunistái érdemesnek és szükségesnek tartották, hogy küldöttként képviseljem őket pártunk XI. kongresszusán: megyénk megbecsülését jelenti számomra, és jelzi azt is, hogy a vidéki színházak előadásai, eredményeikkel a magyar színházművészet szerves részeivé váltak. Színházunk és a legtöbb vidéki színház igyekszik olyan új, a mához szóló, a jelenünket tükröző, a jelen kérdéseire választ kereső, világnézetileg elkötelezett színházat létrehozni, amelyben szórakoztatnak, és egyben formálják az új szocialista embert. Arra törekszünk, hogy ne eklektikusan, hanem gondolatiságában, ízlésében, színvonalában egységesen, megalkuvás nélkül fejezzük ki művészi elképzeléseinket. Keressük azokat a formákat, amelyekkel az eddiginél közvetlenebb kapcsolatot létesíthetünk közönségünkkel.

Az 1974–1975-ös évadban mutatott be színházunk először gyermekprodukciót azzal a nem titkolt szándékkal, hogy már a legkisebbek színházba járásával is a leendő felnőtt közönség igényessé és színházszertővé válását készítsük elő. Az országban talán először teremtettük meg a szakmunkástanulók rendszeres színházba járásának lehetőségét, a szakmunkástanulók színházát. Hazánkban az elmúlt 30 év alatt a lakosságnak közel 20 százaléka lett színházba járó. De nincsenek pontos adatok arról, hogy milyen rendszeresen járnak az emberek színházba. Úgy gondolom, hogy van még bőven lehetőség a közönségbázis szélesítésére.

Felszabadulásunk óta hazánkban eleve színház céljával új színházépület még nem készült.⁵⁵ Nem azért, mintha nem lett volna rá szükség vagy mert színházművészetünk még nem bizonyította kellőképpen, hogy feltétlenül szükség lenne új társulatokra, új színházi formák kikísérletezésére, és természetesen új színházi épületekre is. Mindez mégsem jelenti azt,

hogy a mai magyar színház nem kapott megfelelő anyagi vagy politikai támogatást, de tény, hogy e lehetőségek birtokában tudatformáló, közművelő, szórakoztató jelentősége jóval nagyobb is lehetne. Az új színházi szerveződések nem a meglévők helyett, hanem azok mellett, a közönség és a színház új kapcsolatának kialakítása érdekében is szükségessé váltak. Hiszen új közönségrétegek és korosztályok megnyerése is jelentős feladatuk lenne színházainknak.

Új szervezettségű színházakra van szükség. Új műhelyekre, amelyek segítségével nemcsak a magyar színházművészet léphet jelentősen előre, hanem általuk megvalósulhat pártunk művelődéspolitikája, a tudati és esztétikai nevelés, a munkásművelődés, az ifjúság művelődése éppen úgy, mint a szocialista gondolkodás alakítása, az emberek erkölcsi-ideológiai nevelése, a szocialista, kommunista ember megformálása.

A színház két és fél ezer éve társadalmi, ideológiai tudat és erkölcsformáló erő. Több-
szörösen fontos a színház szerepe korunkban, amikor valóban a tömegek tudati és esztétikai nevelése, ezen belül a munkásműveltség fokozása vált elsődleges feladatunkká. Mi, színházi dolgozók azon leszünk, hogy ennek a feladatnak szocialista elkötelezettséggel eleget tegyünk.

1980 – Tóth Sándor felszólalása az MSZMP XII. kongresszusán⁵⁶

Tisztelt kongresszus! Kedves elvtársak! Az országot járva mind gyakrabban hallok elismerő szavakat Pécs művészeti arculatáról, dinamikusan fejlődő szellemi életünk értékeiről, majd jön az elmaradhatatlan kérdés: mondd, hogyan csináljátok? Ilyenkor többnyire zavarba jövök, hiszen mi, pécsi művészek hajlamosak vagyunk gyakrabban felemlíteni a fejlődés akadályait, a művészeti közélet küszöbjeit, amikbe gyakorta megbotlunk, mint az eredményeket, amelyeket már elértünk. Nem valami mellődöngetős önelégültségre csábítom művésztársaimat és városunk kulturális vezetőit, de a már megtett útról sem szabad megfeledkezni, hiszen jól tudjuk, az sem volt könnyű.

Művészek körében és a közművelődés területén is mind gyakrabban halljuk, hogy a megváltozott gazdasági körülmények között egyre nehezebb dolgozni, alkotni. A művész számára az élet tele van kesztyű-dobásokkal, kihívásokkal. De tehetünk-e mást, mint hogy vállaljuk a nehezebb helyzeteket? Emlékeztetni szeretnék arra, hogy pártunk, kormányunk, dolgozó népünk akkor is, amikor több pénz jutott a művészetek támogatására, ugyanazt az alternatívát kínálta a művészek számára, mint most: vagyis, hogy dolgozzunk, alkossunk, gazdagítsuk népünk kulturális értékeit, segítsük szellemi felemelkedésének útját, az alkotói szabadság csodálatos lehetőségének birtokában.

Ma, 1980-ban, a nehezebb gazdasági helyzetben a művészek számára megfogalmazott igény nem változott, az alkotók élvezik és gyakorolják alkotói szabadságukat. Anyagi biztonságban, komfortos körülmények között bonthatjuk ki tehetségünket, szolgálhatjuk népünk kulturálódását. Társadalmunk jövője a tudomány fejlődésétől nagymértékben függ, de jelenünk megismerése és alakítása a művészet és a művészek feladata is. És ez a feladat a társadalmi és kulturális demokratizálódás gyakorlati megvalósulásában, nem pedig beszűkült politikai légkörben vár teljesítésre. Van-e csábítóbb feladat egy tehetséges alkotó számára? A művészi szabadság és lehetőség persze egyben felelősség is. De a lehetőségek változása az új gazdasági körülményekben nem jelentenek megváltozott kultúrpolitikai irányelveket, és ez nagyon fontos.

Tudom, hogy művészeti életünk nem feszültségmentes. Túlzás lenne azt állítani, hogy mindenki pontosan eligazodik az élet változó intenzitással jelentkező problémáiban. Arra gondolok, milyen gondot jelent nekem az a jelenség, hogy amikor a közönség széles rétegeinek

kulturális befogadóképessége fejlődik, a művészek egy része viszont alkotásaiban az elvontság ködös útjaira téved. A művészeti alkotás befogadók, értő közönség nélkül nem töltheti be társadalmunkban igazi funkcióját. A világ egyik nagy képzőművésze egy repülőszerkezetre azt mondta: nem szép, tehát nem repülhet. Legyen hát ez belső parancsa alkotóinknak.

Az emberek életmódja átalakulóban van, ezen belül a kultúrához való viszonyuk is jelentősen megváltozott az elmúlt évtizedekben. Kultúrpolitikánknak társadalmi feltételeinkhez, azok fejlődési irányához kell igazodnia, vagyis tudnunk kell, hogy ma már korántsem pusztán passzív befogadásról van szó. A közművelődésben aktívan tevékenykedők cselekvésének ez az igazán súlyos felelőssége. A közoktatási és közművelődési feladatok széles körű teljesítése teheti tartalmasabbá a művészetek és a nagyközönség kapcsolatát, ez nevelheti a művészetek iránti érzékenységre országunk népét.

Művelődéspolitikánkban történelmileg három fő szakaszt különböztetünk meg. A burzsoázia kulturális monopóliumának megtörését a második szakasz követte, amelyben jelentős tömegek ismerkedtek meg a magyar és a világkultúra értékeivel; a harmadik szakasz célja, hogy az egyén életének részévé váljék a kultúra. Napjainkban szeretünk úgy nyilatkozni, hogy a harmadik szakaszban vagyunk. Én erre azt mondom, lehet, hogy ott vagyunk, de még sok dolgunk van a második szakasz teljesítésével is. Magyarországon nemcsak a városokban, a kulturálódást segítő intézmények hatókörében élnek emberek, hanem nagyon sokan élnek olyan településeken, például Baranyában is, ahol nem mindennapi vendég a színház, a mozi, a könyvtár, a zene, az irodalom, a képzőművészet, ahol az oktatás körülményei, és bocsánat, a színvonala is sok kívánnivalót hagy maga után.

Ha művelődéspolitikánk harmadik szakaszának létezését elismerjük, vagyis hogy az egyén életének megszokásává vált vagy válik a kultúra, akkor itt elsősorban a rádió- és televíziókészülékek örvendetes szaporodását és a mind több helyen gyarapodó házi könyvtárakat emlegethetjük. Persze még távol vagyunk attól, hogy ha például vendégségbe megyünk, akkor könyvet és virágot vigyünk és ne egy üveg italt, pedig a könyv sokkal hasznosabb és tartósabb. A nehéz az, hogy egy időben különböző térben és különböző szinten kell érvényesíteni a közművelődés feladatait írónak, költőnek, szobrásznak, festőnek, színésznek, hivatásos népművelőnek ahhoz, hogy a fejlődés e téren általános legyen, hogy a fehér foltok ne természetesen és megmászhatóatlant jelentsenek.

Lehet, hogy szakmai elfogultsággal vádolnak, de higgyék el, az emberiség előbb táncolt, mint beszélt. Az emberiség őskorában a táncnak fontos érzelmhordozó és emberi kapcsolatteremtő funkciója volt. Ma egy ilyen táncos karakterű nemzetnek, mint a magyar, tánc-kultúrája, mely a közösségi kapcsolatteremtés, az egyén személyiségalkításában is döntő jelentőségű, az elszegényedés, a beszűkülés veszélyével birkózik. A népi tánc, a népzene a városba költözött, a táncházak falai között fejt ki hasznos tevékenységét, és közben elsorvad a hátsó ország, amely bölcsője volt ennek a szép folyamatnak. Miért is lázadok? A széles rétegek között természetes módon gyakorolt, amatőr módon megfogalmazott népi művészet eltűnését félttem. Azt, amiből Bartók és Kodály népművészetünk értékeit szintetizálta és nemzetközivé tette.

Tisztelt kongresszus! Tudom, hogy életünk jelenlegi szakaszában nem a művészet és a közművelődés az egyedüli kérdés, mely megoldásra vár. Látnunk kell azonban, hogy a 80-as évek művészetét nem lehet elképzelni anélkül, hogy népünk társadalmi problémáit a széles rétegek számára is közérthető módon fogalmazza meg. Nézzék el, hogy nekem ez fontos. De hiszem, hogy politikai és gazdasági eredményeink elérésében felmérhetetlen segítséget jelent, és többszörösen megtérülő befektetésnek bizonyul az az energia és fáradozás, és az a csekély anyagi segítség, amit népünk kulturálódásáért, ha úgy tetszik, hát áldozatul hozunk.

1988 – Kovács András felszólalása az MSZMP országos értekezletén⁵⁷

Tisztelt Pártértekezlet! Kedves Elvtársak! Az első, amit említenék, egy szubjektív érzés. Valahogy az az érzésem, hogy most barátokkal találkoztam, akikkel nagyon régen beszélgettem. Gondolom, másoknak ugyanilyen érzésük lehet. Ebben azonban számomra van egy aggasztó dolog. Ez tudniillik nálunk nem mai, hanem legalább húszéves szituáció. A „Falak” című filmem egyik jelenete jut eszembe – aki látta, talán emlékszik rá –, ahol egy baráti társaságban régi ismerősök beszélgetnek. És akkor Latinovits Zoltán, aki egy izgága értelmiségit alakít, azt mondja: az ilyen beszélgetéseket be kellene tiltani, mert csak arra jók, hogy levezessék a bennünk lévő feszültségeket, és eloszlassák a rossz érzést amiatt, hogy nem csinálunk semmit.⁵⁸

Tehát aggodalmaskodásom lényege: mit tudunk realizálni azokból az értékes gondolatokból, amelyek a pártszervezetek vitáiban és ezen az értekezleten felhalmozódtak? Az állásfoglalástervezetről ugyancsak az a véleményem, hogy rengeteg hasznosítható gondolatot tartalmaz, s nem is lehet ez másképpen, hiszen ez volt kiindulópontja eszmecsereinknek. Az állásfoglalástervezet – és ezért szavazok mellette – lehetővé teszi a változásokat, de nem fogalmazza meg nyíltan ezeket. Vitáinkban ugyancsak tükröződött ez a kettősség: az ellenvélemények árnyalatokban fogalmazódtak meg, tehát részben ismerni kell, hogy ki mondja azokat, másrészt ismerni kell a témát. Holott mindannyian tudjuk, az éles fogalmazásnak az az előnye, hogy világossá, félreérthetetlené teszi az ütközést, és ezzel önmagában is gondolatokat ébreszt.

Én most szeretnék élesen fogalmazni. Ennek a pártértekezletnek a ténye önmagában történelmi jelentőségű, mert lehetőséget teremtett a közös gondolkodásra, megvalósíthatóvá teszi a generációváltást, amely szintén feladatunk. De – és ezért van szükség az éles szavakra – egy lépéssel még tartozunk. Lukács György gondolata volt, 21 esztendeje a Népszabadságnak adott nyilatkozatában fogalmazta ezt meg, hogy nem lehet eredményes a gazdasági reform, ha nem párosul politikai reformmal. És mint ideológus hozzátette: szükséges a visszatérés Marxhoz.⁵⁹ E nyilatkozat óta két évtized telt el, s ezalatt hozzászokhattunk, hogy remek szövegeink vannak, de mintha az alkalmazásról, a végrehajtásról kevésbé egyértelműen beszélnék. Ez arról tanúskodik, hogy a politikai mechanizmus struktúrájában alighanem valamilyen hiba rejlik. És azt is jelzi: mintha nem lennének tudatában annak a felelősségnek, amit az egypártrendszer jelent, hiszen minden a mi vitáinkban dől el. Tehát az is a párt vitáiban dől el, hogy a jövőben nem a párton belül kell minden kérdésről döntenet, hanem az államapparátusban, a társadalmi szervezetekben.

A felszólalók közül többen utaltak a lenini normákra. Megint csak szeretnék élesebb megfogalmazást használni: Lenin idejében miként működött a hatalom, a politika mechanizmusa – ez a kérdés. A húszas évek Szovjetuniójáról van szó! Manapság sokat olvashatunk a szovjetekről: tragikus és keserű élmény a harmincas évek pereiről, a sztálini korszakról olvasni. Ám véleményem szerint meglehetősen keveset olvashatunk a húszas évekről, noha tíz évig, 1917 és 1927 között a Szovjetunió, a kommunista párt működésének egy sor olyan tapasztalata halmozódott fel, amelyet manapság nagyon is hasznosíthatnánk, átvehetnénk.

Leninnek az volt az álláspontja, hogy a pártot a pártonkívüliek ellenőrzése alá kell helyezni.⁶⁰ Ez nagyon szép gondolat, és véleményem szerint ezt kellene megvalósítanunk. A módja ennek az, hogy a párt nyilvánosan működjék. Ma annyira áthatja a párt működését a titkosság, hogy a budapesti pártbizottság állásfoglalását még akkor is „szigorúan bizalmas” jelzéssel juttatták el az érintetteknek, amikor az már három nappal korábban, a televízióban elhangzott, nyilatkozat útján ismertté vált. Ezen változtatnunk kell. A nyilvánosságot min-

den pártszerv, így a Központi Bizottság munkájára is ki kellene terjeszteni, beleértve ülései jegyzőkönyvének hozzáférhetőségét is. Tovább kellene lépünk a párton belüli viták módját illetően is. Nem elegendő téziseket kiküldeni és azokról véleményt kérni, amit, ha akarnak, figyelembe vesznek, ha nem akarnak, nem. Szerintem – a szakmai szervezetekkel, tömegszervezetekkel folytatott konzultáció mellett – a párton belül szavazásra kellene feltenni bizonyos alapvető kérdéseket, vagyis meg kellene szavaztatnunk az egész párttagságot.

Kedves elvtársak! Sok szó esik mostanában a gazdaság már meglévő, illetve tervezett új elemeiről, például tőkeáramlásról, tőzsdéről, magánvállalkozásról. Ezekkel kapcsolatban a művészet nehéz helyzetben van, hiszen a pénzvilág figurái soha nem szerepeltek az irodalom vagy a színpad világának pozitív hősei között Shakespeare óta, vagy még annál is régebben. Ezt azonban tisztázni kell, s ezt a vitát is le kell folytatni, mert különben most ellenkező előjellel azt csináljuk, mint 1945 után, amikor meggyőztük az embereket arról, hogy a tulajdon rossz dolog. Nem ismételhetjük meg, hogy társadalmi vita nélkül valamit fönt kigondoljanak, s arról majdnem hogy kioktassák az embereket, hogy „nem elég progresszívek”, mert nem értik.

Tisztelt pártértekezlet! Még egy fontos problémáról szeretnék szólni. Nincs tisztázva, hogy milyen legyen a párttagok viszonya azokhoz a társadalmi szervezetekhez, amelyek alakulóban vannak, meg fognak alakulni. Az a konfliktus, amely a Magyar Demokrata Fórummal kapcsolatban kialakult, s amelyre nem szeretnék részletesen kitérni, jellegzetesen demonstrálta a kialakult szituációt.⁶¹ Szerintem rossz magatartás lesz, ha bezárkózunk, ha elhatározzuk, hogy párttagok ne vegyenek részt ezeknek az egyesületeknek, szervezeteknek a munkájában. Mert mi lehet az eredménye? Dialógust csak akkor folytathatunk, ha jelen vagyunk, ha vállaljuk a vitát, ha eszmét cserélünk, ha kontaktusban vagyunk. Ahhoz is hozzá kell szoknunk, hogy nem értenek egyet velünk, sőt esetleg le is szavaznak minket. Jelentős erkölcsi és politikai tőke halmozódott fel az országos pártértekezletet megelőző vitákban és ezen a tanácskozáson is. Fontos dolog, hogy ezt a tőkét kamatoztassuk. Ez akkor következhet be, ha véglegesen elvágjuk a sztálinizmus köldökzsinórját, és kimondjuk, hogy a párt tagsága alulról építkezve választja vezetőit. Továbbá erősítjük az államélet, benne a választási rendszer demokratizmusát is, fokozzuk a jelölésben a különböző szervezetek szerepét, s ezt már a legközelebbi választások során megtegyük.

Jegyzetek

1 A közlemény a NKFIH K115676 számú kutatás keretében készült.

2 Pártkongresszusok és pártkonferenciák 1918–1980. Összeállította: Vida Sándor. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985; Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához. Szerkesztette: Nyíró András. Interart Stúdió, Budapest, é. n. (1989). A pártkongresszusok és pártkonferenciák jegyzőkönyvei önálló kötetekben jelentek meg. A bibliográfiai adatokat a II. részben, az egyes felszólalásoknál közlöm. A jelen forrásközlemény szempontjából felszólalással nem érintett – tehát később nem idézett – tanácskozások jegyzőkönyvei: Harc az újjáépítésért. A Magyar Kommunista Párt 1945. május 20-án és 21-én tartott országos értekezletének jegyzőkönyve. Magyar Kommunista Párt kiadása, Budapest, 1945; A Magyar Kommunista Párt IV. kongresszusa (1948. június 12.), a Szociáldemokrata Párt XXXVII. kongresszusa (1948. június 12.), a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusa jegyzőkönyve (1948. június 12–13–14.). Szikra Irodalmi és Lapkiadóvállalat Nyomdai Rt., Budapest, é. n. (1948); A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának jegyzőkönyve. 1954. május 24–30. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1954; A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusának jegyzőkönyve. 1985. március 25–28. Szerkesztette: Dús Ágnes. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985.

3 A politikai retorika működéséről részletesen lásd: Bolvári-Takács Gábor: A művészetpolitika mechanizmusai. Interpretációk és források a Kádár-korszak értelmezéséhez. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020. 55–60. o.

- 4 Fischer Sándor: Retorika. A közéleti beszéd gyakorlata. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981. 212. o.
- 5 Lásd: Az MDP Központi Vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléseinek napirendi jegyzékei 1948–1956. I–II. kötet. Összeállította: T. Varga György. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2005–2007; Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei 1956–1989. I–IV/B. kötet. Összeállította: Németh Jánosné. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1995–2001.
- 6 Életéről, munkásságáról lásd: Molnár Gál Péter: Major Tamás cirkusza. In: Molnár Gál Péter: Rendelkezőpróba. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1972. 5–126. o.; Antal Gábor: Major Tamás. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1982; A színház nem szelíd intézmény. Írások Major Tamástól, írások Major Tamásról. Összeállította és sajtó alá rendezte: Antal Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985; Koltai Tamás: Major Tamás. A Mester monológia. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1986; Kocsis L. Mihály: Van itt valaki (Major Tamás). Minerva, Budapest, 1987.
- 7 Keresztury Dezső (1904–1996) író 1945. november 15. és 1947. március 14. között vezette a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot.
- 8 Vö: Mai magyar művelődéspolitikai. Elvek, tervek, eredmények. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest, 1946.
- 9 Keres Emilről életrajz nem jelent meg. Erősen szubjektív jellemzését adja: Gosztonyi János: Láttalak, elmeséllek. Arcképek és emlékezések. Argumentum Kiadó, Budapest, 2005. 137–142. o.
- 10 Vö: Az irodalom és a művészetek hivatása társadalmunkban. Az MSZMP KB mellett működő Kulturális Elméleti Munkaközösség állásfoglalása (1966. június–július). In: A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963–1966. Szerkesztette: Vass Henrik. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978². 485–515. o.
- 11 Az MSZMP Központi Bizottságának határozata a közművelődés fejlesztésének feladatairól (1974. március 1920.). In: A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975. Szerkesztette: Vass Henrik. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 677–690. o.
- 12 Életéről lásd: A második életmű. Székely Gábor és a színházcsinálás iskolája. Szerkesztette: Jákfalvi Magdolna – Nánay István – Sipos Balázs. Balassi Kiadó – Arktisz Kiadó, Budapest, 2016.
- 13 Vö: Sirató Ildikó: A magyar színjátszás rövid története. Holnap Kiadó, Budapest, 2017. 215–245. o.
- 14 A Pécsi Balettről lásd: Dallos Attila: A Pécsi Balett története. Zeneműkiadó, Budapest, 1969; Molnár Gál Péter: Eck Imre és a Pécsi Balett. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000.
- 15 Aczél György 1948 májusától 1949. júliusi letartóztatásáig az MKP/MDP Baranya megyei bizottságát vezette. 1958 novemberében megválasztották Baranya megye országgyűlési képviselőjévé. Az első ciklusban elnyert listás helyét később pécsi egyéni választókerületi mandátum váltotta föl, s ezt – négy év megszakítással (1967–71) 1990-ig betöltötte. Vö: Takács Gyula: Aczél György és a Pécs-baranyai kultúra a múlt század 60–70–80-as éveiben. = Pécsi Szemle, XV. évf. 2. szám, 2012. nyár, 104–117. o.
- 16 Gothár Péter 1982-ben bemutatott kultuszfilmje, a Megáll az idő a Kádár-korszak végjátékának kezdetét jelzi.
- 17 Életéről lásd: Kovács András: A szerencse fia. Epizódok egy filmrendező életéből. Kossuth Kiadó, Budapest, 2016.
- 18 A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezlete. Írásban leadott hozzászólások. I. rész. Szerkesztette: Dús Ágnes. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. 14–20. o.
- 19 A népi demokrácia útja. A Magyar Kommunista Párt Budapest 1946. szeptember 28., 29., 30. és október 1. napján megtartott III. kongresszusának jegyzőkönyve. Szikra Irodalmi és Lapkiadó Vállalat, Nyomdai Rt., Budapest, 1946. 105–107. o.
- 20 A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium népszerű elnevezése.
- 21 Hóman Bálint (1885–1951) 1932–38 és 1939–42 között vezette a vallás- és közoktatásügyi tárcát.
- 22 Kmetty János (1889–1975) festőművész; Veress Sándor (1907–1992) zeneszerző; Beck András (1911–1985) érem- és szobrászművész; Major Tamás sógora; Bán Béla (1909–1972) festőművész; Szabó Ferenc (1902–1969) zeneszerző; Gobbi Hilda (1913–1988) színművész; Nagy Lajos (1883–1954) író; Ferenczy Noémi (1890–1957) gobelinművész; Déry Tibor (1894–1977) író; Hont Ferenc (1907–1979) rendező.
- 23 Basilides Mária (1886–1946) operaénekes, 1915-től az Operaház tagja.
- 24 Vörös Segély: a Kommunista Internacionálé által 1922-ben alapított nemzetközi egészségügyi, pénzügyi és jogi segélymozgalom. Magyarországon 1937-ig legálisan, ezt követően az illegális Kommunista Magyarországi Pártja keretében működött.
- 25 Henry Agard Wallace (1888–1965) amerikai demokrata párti politikus, 1941–45-ben alelnök, 1945–46-ban kereskedelmi miniszter, fellépett az USA hidegháborús politikája ellen.
- 26 Magyar Művészeti Tanács: 1946–50 között a vallás- és közoktatásügyi miniszter legfőbb művészeti tanácsadó szerve.
- 27 Vas Zoltán (1903–1983), Budapest 1945 utáni közellátási kormánybiztosa, illetve polgármestere intézkedésén alapuló segélycsomag.
- 28 A Nemzeti Színház 1937–48 között működtette Kamaraszínházként az egykori Andrassy úti Színházat (VI. Andrassy út 69.).

- 29 Székesfővárosi Zenekar: 1923-ban alakult, a mai Nemzeti Filharmonikus Zenekar jogelődje.
- 30 Kodály Zoltán (1882–1967), Veress Sándor (1907–1992), Kadosa Pál (1903–1983) zeneszerzők.
- 31 A Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusának jegyzőkönyve. 1951. február 24. – március 2. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1951. 288–292. o.
- 32 Részletek Csokonai Vitéz Mihály: Magyar! Hajnal hasad! c. verséből.
- 33 Kosszantinyin Andrejevics Trenyov (1876–1945) szovjet-orosz drámaíró főműve.
- 34 Somlay Artúr (1883–1951) színművész. 1951. november 10-én politikai-lelkiismereti okból öngyilkos lett.
- 35 Bajor Gizi (1893–1951) színművész. 1951. február 12-én hunyt el, miután a férje megmérgezte, majd magával is végzett.
- 36 Rátkai Márton (1881–1951), Gobbi Hilda (1913–1988), Mészáros Ági (1918–1989), Ladányi Ferenc (1909–1965) színművészek; Várkonyi Zoltán (1912–1979) színművész, rendező.
- 37 Lengyel Menyhért (1880–1974), Lakatos László (1881–1944), Bús-Fekete László (1896–1971) írók.
- 38 Bihari József (1901–1981), Pécsi Sándor (1922–1972), Rajczy Lajos (1914–1957) és Balázs Samu (1906–1981) színművészek.
- 39 Szirtes Ádám (1925–1989), Soós Imre (1930–1957), Horváth Teri (1929–2009), Ferrari Violetta (1930–2014) színművészek.
- 40 Kultúrverseny: a szocialista munkaverseny mintájára, szovjet példa alapján létrehozott kulturális tömegmozgalom. Vö: Losonczy Ágnes: Zene ifjúság – mozgalom. Zeneműkiadó, Budapest, 1974. 155–167. o.
- 41 A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve. 1957. június 27–29. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1957. 162–165. o.
- 42 Az utalás az 1955 októberében közreadott politikai memorandumra vonatkozik, amelyet 59 vezető értelmiségi párttag (írók, művészek) írt alá. Vö: Rainer M. János: Az író helye. Viták a magyar irodalmi sajtóban 1953–1956. Magvető Könyvkiadó, 1990. 192–221. o.
- 43 Maurice Thorez főtitkárnak a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának 1956. november 21-i ülésén elhangzott zárszava megjelent a Testvérpártok a magyarországi eseményekről c. kötetben, a Kossuth Kiadónál, 1957 máciusában.
- 44 Az utalás Könyves Kálmán törvénykönyvének rendelkezésére vonatkozik: „Boszorkányokkal szemben, akik nincsenek, semmiféle kereset ne legyen.”
- 45 Aczél Tamás (1921–1994) költő; Gimes Miklós (1917–1958) újságíró; Méray Tibor (1924) író, újságíró.
- 46 József Attila: Levegőt! c. versének utolsó sorai.
- 47 A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának jegyzőkönyve. 1959. november 30. – december 5. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1960. 413–415. o.
- 48 Utalás Arthur Miller: Az ügynök halála c. drámájára.
- 49 A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. 1962. november 20–24. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 315–317. o.
- 50 A szocialista országok és Albánia között 1961-ben konfliktus alakult ki, mert az Enver Hodzsa által vezetett Albán Munkapárt elutasította a desztalinizációt. 1961 végén a Szovjetunió bezárta tiranai nagykövetségét.
- 51 A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusának jegyzőkönyve. 1966. november 28. – december 3. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967. 224–226. o.
- 52 A Magyar Szocialista Munkáspárt X. kongresszusának jegyzőkönyve. 1970. november 23–28. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1971. 291–293. o.
- 53 A Nemzeti Színház, a Blaha Lujza téri épület 1965-ös lebontása után, 1966-tól a Hevesi Sándor téren működött. Az új színház felépítésének helyszínéül a Dózsa György út Városliget melletti szakaszát már 1963-ban kijelölték. 1965-ben nemzetközi tervpályázat zajlott le. 1971-ben az építési szándékot az MSZMP Politikai Bizottsága határozatban erősítette meg, de a rendszerváltozásig semmi sem történt.
- 54 A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve. 1975. március 17–22. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 257–258. o.
- 55 Az állítás igaz, de 1973-tól már zajlott Győrben az első új színházépület kivitelezése, amely 1978-ban fejeződött be.
- 56 A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. kongresszusának jegyzőkönyve. 1980. március 24–27. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980. 388–391. o.
- 57 A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve. 1988. május 20–22. Szerkesztette: Dús Ágnes. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- 58 A Kovács András által írt és rendezett Falak c. filmet 1968. február 15-én mutatták be. Latinovits Zoltán (1931–1976) a filmben a főszereplőt, Ambrus László gépészmérnököt alakítja.
- 59 Az interjú Lukács György (1885–1971) filozófus, az 1956-os Nagy Imre-kormány népművelési minisztere pártrehabilitációjának nyilvános aktusaként jelent meg: Rényi Péter – Pándi Pál: Beszélgetés Lukács Györggyel = Népszabadság, XXV. évf. 304. szám, 1967. december 24. 21–22. o. Lukács beszél Leninről és a szovjet húszas évekről

is, amelyről Kovács felszólalásának következő szakaszában szintén szó esik. Az interjúban Lukács dicséri Kovács András Hideg napok c. filmjét.

60 Pontosabban az állami ellenőrzés és a pártellenőrzés összevonását javasolta. Vö: Hogyan szervezzük át a Munkás-Paraszt Felügyeletet? In: Lenin összes művei, 45. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 381–386. o.

61 Az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottsága 1988. április 8-án kizárta a pártból Bihari Mihályt, Bíró Zoltánt, Király Zoltánt és Lengyel Lászlót. A vádpontok között a Magyar Demokrata Fórummal való együttműködés is szerepelt.

Ártér a Bodrogon

BORDÁS István Dienes Erika varázsdobozai

Nem túl gyakori, de fontos élmények a sok év utáni újralálkozások. Ismét beszélgetni, gondolatokat cserélni valakivel, akivel egykor sokat dolgoztunk és gondolkodtunk együtt. Aztán az újralálkozáskor ráismerni egykori önmagára vagy önmagunkra. Ismét azonos hullámhosszra kerülni, esetleg felfedezni a változásokat, amelyeket az eltelt idő eredményezett. Vagy – kevésbé szerencsés esetben – már nem lelni meg a közös hangot. Ezek az élmények megerősíthetik vagy végképp elszakíthatják a fonalakat, amelyek a régmúlt közös gondolatai és a jelen között feszülnek.

Ilyen élményben volt részem, amikor az elmúlt évben Dienes Erika jelmez- és bábtervező, képzőművész kiállítását rendeztem Sárospatakon. Jóleső, egyetértő melegséggel idéztük fel azt az időt, amikor a '80-as évek derekán együtt készítettünk itt bábelőadásokat. A kiállítás kapcsán világossá vált, hogy bár sokat változtunk mind a ketten az elmúlt években, az alapértékeink ugyanazok maradtak. A fonál erősen tart.

Dienes Erika sokak számára már akkor érett művésznek tűnt, pedig még a pályája elején járt. Ha visszanezzük az akkor elkészült bábterveit, az előadásokról készült fotókat, ez nem is csoda. *A Kis gyufaárus lányhoz* vagy *a Júlia szép leányhoz* készült báb- és díszlettervei már átgondoltan tervező, érett művészre utalnak. Pedig épp hogy elvégezte a képzőművészeti középiskolát, de a végső „szakmájához” tartozó diploma megszerzése messze volt. Textil szakra járt Budapesten, majd tanítóképzős kitérő után a Magyar Képzőművészeti Egyetem díszlet- és jelmeztervező szakán szerzett diplomát.

A már említett kiállítás kapcsán mindenkinek volt módja áttekinteni eddigi életművét, ami töretlen ívet rajzol fel, a kezdeti bábtervezői próbálkozásoktól a legutóbbi képzőművészeti projektjeiig. A Képzőművészeti Egyetem elvégzése után rövid ideig díszlet- és jelmeztervezőként dolgozott. Majd a Budapesti Tanítóképző Főiskolán (ma az ELTE Tanító- és Óvóképző Kara) kezdett tanítani. Művészi pályája pedagógiai munkával egészült ki.

Egy ilyen, sok műfajban alkotó művész, pedagógus esetében nem könnyű vezérfonalat találni a legfontosabb sajátosságok, a lényeg megragadásához. Eddigi életművében legalább olyan maradandót alkotott szcenikusként, mint képzőművészként. A tanítványai tevékenységét bemutató fotódokumentáció tanúbizonysága szerint pedagógusként is a legkiválóbbak között tarthatjuk számon.

Nem véletlen, hogy eddig több alkalommal említettem a fonal szimbólumát. A művész legfontosabb eszközei közé tartoznak a fonalak és a textíliák. A szőtt szálak, az egymásba fonódó, gomolygó szálak, az így alkotott textúrák fontos kifejezőeszközei munkáinak. Ez még akkor is szembetűnő, ha alkotásának fizikai eszköze nem ez, hanem a hagyományos grafikai technikák. Táblakép igényű képzőművészeti munkái sokszor úgy hatnak, mintha sok-